

„איני סלון לקוסמטיקה!“

מאת יחיאל בשן

אחר שיחיאק בשן סיים את נדונו ברחבי אסיה המרכזית במינוי לציור המוזיאון העירוני של בירת טורקמניה. החל שמו הולך לפניו כצייר פורטרטים רבים באו אליו וביקשוהו להעלות את דמותם על הכר תמורת מחיר גבוה במזונות ובמזומנים. אולם חוראתו של קומיסר הגיוס לציור דמות-ענק של גיבור טורקמני על חזית קפוקט הצבא עלתה על כל הבקשות האחרות. של האזרחים הפשוטים והפחות פשוטים.

תקופת הצאריות. שנה אחת אחרי פלישת היטלר חזרו מנהגי הצבא מלפני המהפכה על כל גיגיוניהם. כשרגלי דרכו בסעם הראשונה על ארמת ברית-המועצות בשלהי 1939, הופתעתי בראותי, כיצד טוראי משהח עם מייגור (רבסרן) כשידיו בכיס וטיגריה בוויית סיו. עכשיו נשתנה המצב ב-180 מעלות והגיע עד כדי אבסורד. קולונל התנהג עם סגנו כסמל עם טוראי. לרב-סמל אסורה היתה הכניסה למועדון קצינים. עבור אי-הצדעה לבצע דוגה גבוהה במקצה, היו צפויים עונשים חמורים. הכשלונות הראשונים בחזית אילצו את השלטונות להכניס משמעת-ברזל בצבא. השמעת הגיעה עד כדי הפרזה כזאת, שסרן למשל, לא העיז להזמין לריקודים בחורה, שישה חברת רב-סרן. התנועה במועדון הקצינים היתה ממדרגה ראשונה אולם גם הטירונים לא רעבו. סל המזונות של איש הצבא היה ללא השחאה טוב מזה של האזרח הפשוט.

היום הראשון עבר עלי במידיות. להגדיל תמונה עשרים מונים על גבי קיר חלואינו מן הדברים הקלים. השתמשתי בשיטת ה"השת"א. דאגתי למדידות מדויקות והראש יצא מושלם מכל הבחינות. בציור כוכב הזחב, סמל הגבורה, השתמשתי לתור רושם באבקת ברונזה, שקניתי בהזדמנות בכסף מלא. את הפורטרט השלימו כמה סיסמות בשפה הטורקמנית על אחות העמים הסובייטים, וכו'.

העבודה נמשכה חמשה ימים. אולם המפקד ניצל את "התנדבותי" לשבוע ימים והחזיק בי יומיים נוספים. בד"סוסים שהכנתי קשטתי את קירות משרדו. צבעתי את דלתות וחלונות חדרו בצבע טרי. הוא היה נדיב לבי. כל אימת שחזרתי לדירתו נמצאה בידי חנילת מזון הגונה.

הכיתה חזרתי בערב. בצאתי את הגור, המקיפה את מחנה הצבא נתגלתה תמיד אותה תמונה. טורקמנים ישישים עם חבילות אבטיחים ומילונים מיובשים ביד, מצפים לילדיהם המגויסים. פגשתי כמה מכרים מזמן עבודתי בקולחוז. מזון הרבר, שכל אחד הציג לי אותה שאלה: "האם נכונה השמועה, שסטאלין שיעבד את טורקמניה ואווקבס" טון פאמריקנים ממותר החזר והשאל "שמעות אלה נכונות בכל אסיה התיכונה. הילידים, למרות זחירותם, לא יכלו להעלים את כיסופיהם לשינוי המשטר. השאלות העמידו אותי במצב מסובך. לא נעדרה גם באפשרות פרובוקציה. על אורח נאמן בכרית-המועצות היה, במקרים אלה, להודיע מיד לשלטונות, אם לא רצה להסתכן בהאשמת שותפות לעבירה. ליתר זהירות העמדת פנים כאילו איני מבין את השאלה בהסבירי זאת באי-ידיעתי את השפה. המלה הטורקמנית הקוסמת בילמדי (שפירושה אינו מבין או איני יודע) הוציא אותי מהמבוכה. למעשה, שלימתי להם כגומלם. הטורקמני הותיק, בפנתאן אליו ברוסית, יענה תמיד בילמדי רוטיצי" אף אם הוא מתמצא ברוסית לא רע.

אחרי שבוע חזרתי לעבודה במועדון. נוכרתי שהבטחתי לאותו יום את הפורטרט המשותף. השתלתי תמיד לדייק ולא רציתי לנצל את האמתלה שהזמנתי במפתיע למחנה הצבא. לביש מזלי לא יכולתי למצוא את שני הצילומים. לא היססתי הרבה. תפסתי גליון קרטון וציירתיו זוג כליל היופי מדמיוני, העדפתי להיתקל בטענה שחסר כל דמיון שהוא בפורטרט מלשמוע שהמערביים אינם מדייקים. בדיוק בשעה המיועדת הופיעה לקוחתי. הושטתי לה את הציור וציפיתי לנויפה חמורה. האשה הסתכלה בפורטרט. סומק הופיע על לחייה. זמן מה לא הפליטה מלה לבסוף

מכבידים עליך. ראיתי את הפורטרט של פאולושה". הצטחקתי בקרבי. אבל העמדת ארשת פנים רצינית. "כיצד אצייר לו שערות ואיני יודע איוון תסרוקת היתה לו", אמרתי.

"עשה לו תסרוקת כשלך". הסכמתי. אבל היא עדיין לא וזה.

"אולי תעשה לנו פורטרט משותף?" הציעה פתע. הסתכלתי בפניה בעיון. היא היתה כבת ארבעים. שיערה היה מודלל. גבות עיניה נשרו כליל. לבושה היה דל ביותר. סימני עבודה קשה התבלטו בכפות ידיה. רגש של חמלה נתעורר בלבי למראה העלוב. הסכמתי.

היא הוציאה צילום לתעודה בכיסה, מעשה-ידי חובב. הצילום הפרימיטיבי הבלתי עור יותר את מגרעותיה החי"צניות. היא קראה, כאילו במחשבות "שמע", אמר, "אני הייתי פעם יפה מאוד. מהתפוצצות בבית-החרשת נשרו השערות מגבות עיני ונידלדלו שערות ראשי. עתה אני עובדת קשה במפעלי הרכבת. אין תימה שהודקתי ללא עת. אבל יודעת לך, שאתה צייר אותי לפני המש עשרה שנים. שערי היה סמיך. פני מלאים. היתה לי גם שמלת משי. נו, עשה כמיטב יכולתך. לא תתחרט על כך". לקחתי את שני הצילומים והבטחתי להכין את הפורטרט בעוד שבוע.

נכנסתי לבסוף למשרד כדי לבקש שיחרור מהעבודה לכמה ימים. הביקור בקולחוז בתפקיד צייר משך אותי. לא הספקתי לומר שלום, כשפאולושה הודיע לי:

"הקומיסר לענייני גיוס דורש אותך לשבוע ימים לקסר" קטיני הצבא. אם אינך מתגעגע לבטליון עבודה, ארוז את הפצ'ך ולך מיד לקריית הצבא".

סרר לקומיסר לענייני הגיוס היה זה עם מעשה טירוף. כעל נתין זר לא חלה עלי חובת הצבא. אבל הקומיסר גייס כמעט את כל הגברים יוצאי פולין לגדודי העבודה. הוא השאיר רק בעל מקצוע נדרשים. הידועות, שנתקבלו מגודר העבודה לא היו משמחות ביותר. עבודת פוך ללא השלם בתנאים גרועים ביותר. לא הייתי מעוניין, אפוא, להרע את יחסי עם הקומיסר לגיוס. עלי היה לוותר על הקולחוז לפי שעה, וגם על סיווד הגדר. כיוון שלא היו כל חפצים "אריזיה, התייצבתי בקריית הצבא תוך חצי שעה.

מחנה הצבא נמצא במרחק של קילומטר וחצי מהעיר. קסרקטינים נאים, בבנינים יפים, שהוקמו עוד בימות הצאר, איחסנו את חיל המצב הרוסי ושימשו גם מחנה אימונים-עבור הטורקמנים המגויסים. שמעתי כבר רבות על יחס המיעוט הטורקמני לצבא האדום. עתה ניתנה לי ההזדמנות לעמוד מקרוב על טיבם.

המיעוטים ובמיוחד עמי אסיה התיכונה, לא ששו אל השירות בצבא האדום. הימים תקופת ה"התמודדות המכרעת עם הפול" שים הנאציים. הקומיסר גייס את הנוער הטורקמני לצבא והתנהג אתם כעם ילדי שעשועים. המגור" ייסיים הורשו לעבוד לראשיהם את הכובעים העממיים מעורות צאן. סוסים גועים ממיטב האזרות הטורקמניות הועמדו לרשות חיל הפרשים. פנטסיות נערבו בכל יום לפי מיטב הדמיון המורתי.

הטורקמנים יצחצחו את החרבות המורחיות והתאמנו בהטלת כי דוגים למטרה ממרחק מסויים. אולם החזית לא ראתם. כשנ"ס תיימו האימונים והגיע זמן הש"ענתם לרכבת. נסתלק בקביעות כל הצבא הטורקמני על צידו השלם למדבר הקרוב. הרוסים רגזו ואיימו על ההורים אבל ל"לא הועיל. כנופיות העריקים בג"בלות אפגניסטן הלכו וגדלו. מ"זמן נגלחו לשם משלחות עונשין; אבל הסובייטים ספגו או אבידות קשות בחזית לא יכלו להתגונן להתגונשויות עם ערי"קים מבדר.

למטרת ליכוד העמים השונים תחת דגל הצבא האדום, הופעלה מכונת התעמולה סביב גיבורי ברית המועצות. תואר גיבור ברית המועצות הוענק למצטיין במיוחד במעשה גבורה בחזית, אולם רבים זכו לתואר זה לא בזכות מעשה גבורה מיוחדים, אלא בהשתייכות לאומית לבני עמי מ"עטים שונים באופן כזה הוענק תואר גיבור ברית המועצות לאחד מבני טורקמניה המועטים, שהיו בחזית. שמו היה אנא דורדי. תכונותיו הועתקו באלפי ספרים ומחובת כל בית טורקמני היה לרכשה. אני הוזמנתי לקריית הצבא כדי לצייר תמונה ענקית של הגיבור הטורקמני עם כוכב הזהב ומיסרר גליון על חזהו. לשם כך הוכשרה חזית אחד הבניינים. מפקד המחנה איתחני ביד רחבה. סעודתי במסעדת הק"צינים. נדהמתי נוכח התמורות שחלו במשמעת הצבא. במדי הקצונה הופיעו הכתפות, שסימלו במשך כל שנות המשטר הסובייטי, עד השנה הראשונה למלחמה עם הנאצים, את

"סלם עליקוס יולדשו". (שלום עליכם חבר; בטורקמנית) את חרתי, ששימש לי גם אולפן, האפילה דמות גבוהה של טורקמן בא ימים. הוא החזה קידה, שכוקנו הלבן יורד על חזהו. כדי לא להעליב את האזרח, היה עלי להחליף אתו את כל ברכות הגיומסין כמנהגו.

"ועליקוס" — ענית לפי הנהגה. "קורגון מה?" "קורגון!" "שוקור מה?" "שוקור!" "יחסי מה?" "יחסי!"

סידרת ברכות הגיומסין נסתיימה. הוא שאל לשלומי ובריאותי ועינתי לו לפי טקס הגיונים המקומיים. אורחי כפף את ברכיו והתיישב בעמידה. הוא הסתכל בציורי הבלתי מוגמרים וצייח בשפתיו לאות התפעלות. "אתה הוא הצייר הנודע?" שאל.

"אני צייר". "כבוד גדול יהיה לנו לארחך בקולחוז טזה יול (רוח חדשה, בטורקמנית). "קטנתי מהחסד הזה, אבל אני מרותק למועדון. בלי רשיון המנהל אסור לי לעזוב את העבודה!"

"יאי, יאי, יאי, מועדון, שריון. המזכיר הראשון אמר שתצייר אצלנו תמונות בקולחוז. המזכיר פקו. המנהל יסכים".

או טרם הספקתי להיכנס לעומק שאלות השלטון. לא ידעתי עוד עד היכן מגיעות סמכויותיו של מזכיר המפלגה והיכן שליט מנהל המפעל. ידעתי רק שאדון העובדים הוא המנהל. הפועל נתון לשבוע או לסדר. מעל מנהל קיים רק הרופא, שהביוטיני שלו יכול לשחרר אותך מעבודה. הודיית לטורף מני עבור הומנות והבטחתי לדבר עם המנהל על שיחרורי מעבודה לכמה ימים כדי שאוכל למלא את משאלות הקול"חזו.

אורחי יצא החוצה. הוא חזר אחרי כמה רגעים כשהוא עמוס פח בדש, כמה פיתות לחם ואבטיח גדול. "הא לך במה לרכך את לב מועיך. בעוד שלושה ימים, אחרי גמר יצירה, נבוא לקחת אותך כנמלינו".

הוא אך יצא, והנה הופיע שוב אורח. הפעם רוסי טהור. זה היה יבקר בחולצתו, בכובעו ובדיבורו. הוא נכנס בלי צרמוניות מיוחדות וצעק עוד על סף המפתח:

"שלום לך, ידידי!" ראיתי אותו בפעם הראשונה בחיי. ענית על ברכתו. הבחור התיישב על כסאי. סקר את חדרי ושאל בה"עניינות:

"שמעתי, שגמרת אקדמיות לציור". "נכון". "אילו אקדמיות?" "חורשה, ברלין ופריס". "לא רע, לא רע. אם כך הוא הדבר, יש לי עבודה בש"בילך".

"אני שומע". "הנה יידי, אני הוא מנהל המשק של המפעל המקומי לעיבוד עורות. הוועדה הסניטרית קבעה שתגדר שלנו היא מזהמת ביותר ומכרעת את העיר. באתי להציע לך, שתסייד לנו את הגדר. עם המנהל שלך נסדר. יקבל זוג סוליות עור והכל יהיה בסדר".

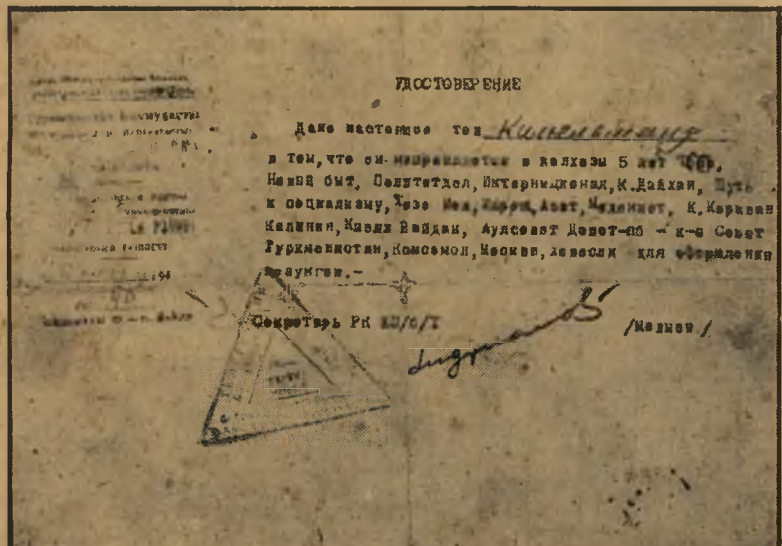
הצעתי העליבה אותי. מאידך לא היה לי כל מושג בסיוד. ענית לו קצרות שבזמן העבודה אין לי מצב רוח להיתולים.

מנהל המשק טפח לי ספיחה חזקה על שכמי וקרא: "רק אל תעלב. כנראה שהנך עוד ירוק. הגד לי כמה אתה לוקח בעד תמונת שמן לפי הזמנה פרטית?" "חמש מאות רובל", ענית, בהעמדי פנים חשובים. "כמה זמן אתה מצייר אותה?" "כשבוע ימים".

חמש מאות רובל? מה אתה אומר? ושבוע ימים עבודה? מנהל המשק רעם בצחוק רז בהחזיקו בשתי ידיי במתניו. "הרי זה בזבז כשרון", המשיך, "עתה צא ולמד. אני אשלם לך שני רובלים בעד כל מטר מרובע שתסייד. בבית-המטבחים אסדר לך זנבות סוסים כמה שתרצה. תעשה לך מברשת סידים, שבכל מחייד תסייד ארבעה מטרים מרובעים בבת אחת. לגדר יש שמונה מאות מטרים מרובעים. תסייד אותה במשך שלוש, ארבע שעות. עכשיו הגד לי מה עדיך, לצייר תמונות או לסייד גדר?"

ביקשת ממנו כמה ימים שהות. הוא אך יצא. ונכיתי שוב לביקור בלתי צפוי. אורחי הפעם היה אשה. היא ניגשה ישר לעניין. בעלה נספה במלחמה. אין לה שום מזכרה ממנו פרט הצילום קטן. היא מעוניינת בהגדלת הצילום לפורטרט עבודת-ידי. הצילום הראה המנהל גבר בכותונת פרומה כשראשו מצנפת רוסית. לא היה לי כל חשק להזמנה הזאת, אבל בעיני לקוחתי נראו זמעות ולא יכולתי לסרב. נקבתי את המחיר. היא הציעה לי משלום יותר גבוה. אבל.

"אתה רואה", אמרה, "הצילום הזה נעשה בחיסרון לתעודת זיהוי. אני מעוניינת בפורטרט יפה. תסיר איפוא את המצנפת מראשו, קלבישו חליפה נאה עם עניבה, דברים אלה לא

תעודת האישור של מזכירות המפלגה הקומוניסטית בבורקמניה: "ציתנת בזה לחבר קימלמן, היוצא משניחות לקולחוזים. חמש שנים סס"ר, קיזל קאראוואן, קלינין, קיזל באידאק, אול סובייט דבט, טובייט טורשמיסטן, קומסומול, מוסקבה וחובסלי לתמונת הציור-סיסמאות. מזכיר המפלגה, מובייב".

הוציאה שקיק בר מתחת לחולצתה, שילמה את דתרה לפי המדובר. "אתה באמת צייר גדול", — אמרה בלכתה.

מאותו יום לא פסקו הומונות מסוג זה. דחיתי אותן, בהסבירי, שאולפני אינו "סלון לקוסמטיקה" או "בית לאופנת גברות". בהחזרות התאכזבו מאוד וחיפשו פרוטקציה אצל פאולושה. פאולושה ניצל את ההזדמנות ולמרות היותו קטוע שתי רגליו, מצאו אותו בכל יום בפניה צנועה עם אחת מהן. להן הבטיח תמיכה, אבל אותי שידל בסתר שאסרב בהחלט. פאולושה רצה להיות היחידי בטורקמניה עם פורטרט של "צייר מפורסם" ולא רצה להוריד את ערכו עלידי ייצור המוני.

רק שתיים מהן זכו לפורטרטים לפי טעם מיוחד. הקר"פאית של תחנת הרכבת ומנהלת מסעדת הפעילים המפלגתיים. למדתי להחשיב ידירות של בעלי תפקידים אלה.